

Filip Tesař: *Etnické konflikty.*

1. vydání. Praha: Portál, 2007, 251 stran, ISBN 978-80-7367-097-9 (signatura knihovny ÚMV 53 737).

Desítky přímých či nepřímých, významných i pozapomenutých etnických konfliktů v Evropě, více než dvě stovky probíhajících etnických konfliktů na území bývalého Sovětského svazu, stovky dalších konfliktů v Asii, v Africe, v Americe. Jejich počet dnes není možné přesněji určit. Ve své otevřené formě bývají násilnější než běžné války, přetrvávají po desetiletí. Zanechávají po sobě rány, které se jen těžko zacelují. Přestože etnopolitická hnutí nezdídky začínají požadavkem spravedlivějšího rozdělení politického vlivu nebo národního bohatství, spirála roztáčejícího se konfliktu naopak často vede k upevňování autoritativních systémů na obou stranách konfliktu, k likvidaci demokracie. Mnohé z nich jsou vedeny za požadavek sebeurčení či alespoň autonomie, a tak představují hrozbu pro moderní stát, základ stability současného světového politického systému.

To je základní charakteristika tématu, jemuž se ve své knize věnuje výzkumný pracovník Ústavu mezinárodních vztahů Filip Tesař. Ve svém textu rozplétá složitou síť vlivu kultury, ekonomiky, ideologie, sociálních vztahů, moci a vůdcovství, vlivu individualit, psychologických i dalších faktorů na příčiny, průběh a důsledky etnických konfliktů ve světě. Zamýšlí se rovněž nad strategií prevence násilných střetů, zásahů zvenčí a možných způsobů řešení etnických konfliktů. Autor v sobě nezapře vzdělání etnologa, pohybujícího se s jistotou v oboru politické antropologie a disponujícího zkušeností z terénního výzkumu etnických konfliktů, který od roku 1990 provádí na Balkáně. Jeho přístup je však výrazně mezioborový.

Publikace je koncipována jako přehledná učebnice pro potřeby studentů sociálních věd. Autor v těchto intencích prokládá obtížnější teoretické výklady konkrétními příklady z praxe a na závěr každé kapitoly nabízí graficky zvýrazněné shrnutí, které samo o sobě postačuje k základnímu pochopení problému. Zájemci naleznou na konci každé kapitoly rovněž přehled základních prací k danému tématu, na konci knihy pak obecný seznam cizojazyčné literatury, seznam literatury v českém jazyce seřazené podle témat a odkazy na relevantní internetové zdroje.

Již v první kapitole, zaměřené na teoretický výklad pojmu etnický konflikt, se autor ocitá na citlivé půdě. Zatímco konflikt, tedy „*pranice, srážka někoho s někým*“ (Tesař, 2007, s. 25), není příliš komplikovaný pojem, ani zdaleka to neplatí pro pojmy etnický či etnikum. Žádná doposud navržená definice etnika nebyla přijata všeobecně. Přehled výkladu tohoto pojmu, který autor podává, je proto na místě. Přínosné je i vnímání některých jeho pejorativních konotací. Sám autor chápe etnikum jako „*skupinu, u níž sdílená kultura a sdílené představy o vlastní minulosti vytvořily pocit vzájemné solidarity, odlišnou od jiných podobných skupin jménem a spojenou s určitým územím*“ (Tesař, 2007, s. 38). Základními modely etnického konfliktu jsou podle jeho názoru „*zápas o podíl na moci nebo o vládu nad územím*“ (Tesař, 2007, s. 38). Pod pojem etnický konflikt autor zahrnuje rovněž rasové a další konflikty, pokud mají s etnickými společnou strukturu. To jsou pro potřeby knihy akceptovatelné pracovní teze.

Vzhledem k edukativnímu zaměření knihy by oddíl, zabývajícímu se teoriemi o příčinách etnických konfliktů, slušela konkrétnější zmínka o třech dnes již běžně vymezovaných hlavních školách – primordialistické, instrumentalistické a konstruktivistické. Autor sice běžně cituje z prací vůdčích osobností těchto škol D. Horowitze (primordialismus) či A. Smitha (instrumentalismus) a uvádí je i v doporučené studijní literatuře, blíže je však nezařazuje. Zmínku v doporučené literatuře by si zasloužila i některá z vlivných prací B. Andersona (například *Imagined Communities*), které významně ovlivnily konstruktivistický směr.

Druhá kapitola nabízí biologizující úhel pohledu na etnické konflikty. Autor se přitom opírá o zajímavou myšlenkovou konstrukci: lidský druh je vybaven dispozicemi pro etnický konflikt, zejména „*sklonem směřovat příbuzenské a kulturní znaky do jedné kategorie a sklonem hodnotit jiné lidské skupiny jako odlišný druh*“ (Tesař, 2007, s. 60). Pro lidský druh je příznačný i rozvinutý biologický altruismus a intenzivní pocity sounáležitosti se skupinou, sociální identifikace. Ta v jedné ze svých variant získává formu etnicity – „*kolektivní identity založené především na vnímaných kulturních podobnostech a rozdílech*“ (Tesař, 2007, s. 60). Některé rysy etnicity se přenášejí i do národní identity, zde je ovšem hlavním akcent kladen na kolektivní uvědomění a na politickou organizaci – v případě nacionalismu pak vystupuje do popředí požadavek, aby se politická jednotka shodovala s národní.

Otázku vnímání identit nastoluje i kapitola, věnovaná psychologii etnických konfliktů, jejímiž hlavními tématy jsou etnocentrismus a xenofobie. Tyto dva fenomény se podle autorova názoru nevyhnutelně nepropojují, xenofobie však při narušení území nebo kulturních hranic usnadňuje zvýšení intenzity spolupráce ve skupině, respektive etnickou mobilizaci. Základem pro etnickou mobilizaci je soutěž, která může za určitých podmínek přerůst v otevřený konflikt.

Na psychologii etnických konfliktů by měl v knize logicky navázat sociologizující rozbor. Namísto toho je další kapitola poněkud neústrojně věnována tématu geografie a historie etnických konfliktů, které by se lépe vyjímalo v úvodních částech knihy. Zajímavý fenomén, jemuž se autor v této kapitole věnuje, je etnizace jiných (třídních, náboženských, politických) konfliktů, popřípadě jev, kdy mnohé z těchto konfliktů původně jako etnické nevznikly, ale okolností, za nichž probíhají, je v etnické změnilo (či začaly být jako etnické deklarovány – poznámka autora). Jde o relativně málo zpracované téma, které by si pro svou rostoucí závažnost zasloužilo v odborné literatuře větší pozornost. Implantování etnických ideologií do konfliktů dnes často zastiňuje jejich skutečný původ a tím i omezuje možnosti jejich efektivního řešení.

Kapitolu, věnovanou sociologii konfliktů, autor postavil na podrobném rozboru několika konkrétních případů především z Balkánu a z Rwandy. Dokazuje na nich, že klasické primordialistické teze o odlišnosti jako o hybné síle konfliktu mají vážné nedostatky: lidé totiž nejsou jen příslušníky etnika, ale například také sousedy, spolupracovníky, spolužáky a podobně. Úplné není ani klasické instrumentalistické vysvětlení, které tvrdí, že konflikt podněcují elity ve snaze o vlastní prospěch. Faktory, které konflikt vyvolávají, jsou různorodé, navzájem propojené a v konkrétních podmínkách a situacích nabývají různou váhu. Společenské elity a jejich členská základna spolu komunikují, jsou navzájem propojené a do konfliktu mohou různým způsobem přispět. Konflikt na místní úrovni může být podnícen politickými elitami, také se však k elitám může přenést právě z místní úrovně. Plná identifikace jednotlivců a místních komunit s elitami pak nastává prostřednictvím společenské polarizace, která vylučuje neutrální postoje; tak mohou být do dvoustranného konfliktu zatažena i další, původně neutrální etnika. S tímto komplexním autorovým přístupem nelze než souhlasit.

Posun do kulturní roviny přináší kapitola, zaměřená na antropologickou interpretaci konfliktů, zejména na otázky identity. Autor k tomu říká: „*Potvrzení vlastní identity čerpáme z kolektivní paměti, především z paměti kulturní, která zachycuje obraz minulosti nezprostředkovaný nám přímo jejími účastníky. Kulturní paměť se selektivně zaměřuje na určité prvky, které seskupuje do určitých vzorců – tak vznikají národní mýty... Prostřednictvím vhodně koncipovaných mýtů lze dokonce vytvořit novou identitu.*“ (Tesař 2007, s. 162.) Kulturní paměť lze tedy přizpůsobovat podle zájmů a potřeb dané komunity.

Tyto manipulace bývají průvodním jevem prosazování politických či ekonomických zájmů v pozadí etnických konfliktů, jimž se věnuje následující kapitola. Sankcionují jednání společenských elit a jejich vůdců vedených nejrůznějšími osobními zájmy, zdůvodňují prosazování autoritativních forem řízení a nepopulární opatření. Konflikt obvykle zvyšuje

je moc elit, takže ty mohou mít na jeho rozvoji samy zájem. Zda je v jejich případě etnický konflikt využit účelově, nebo zda skutečně věří ve své poslání, je v konečném důsledku už vedlejší.

V pozadí řady konfliktů stojí rovněž ekonomické důvody jako přístup k surovinovým zdrojům, soupeření o zdroje zisku. Ekonomické zájmy mohou udržovat etnický konflikt v chodu dlouho poté, co původní důvody, které konflikt rozpoutaly, zeslábnou nebo zaniknou.

V kapitole, zaměřené na filozofii konfliktů, autor analyzuje fenomén násilí. I když násilné činy mnohdy na první pohled působí, jako by je páchali šílení, duševně vyšinutí lidé, podle autorova názoru mají v konfliktech svůj účel. Násilí stmeluje: „... *zabití člena vlastní skupiny je vraždou, zatímco zabití člena cizí skupiny bývá hrdinským činem. Násilí má tedy ve vztahu k vlastní skupině destruktivní ráz, směrem navenek konstruktivní. Vnitřní násilí rozbíjí jednotu skupiny. O násilí použitém proti cizincům máme sklon soudit, že ji naopak upevňuje.*“ (Tesař, 2007, s. 191.) Tyto vcelku všeobecně známé teze autor rozebírá na projevech terorismu a genocidy. Teror chápe jako snahu vyvolat kolektivní strach, který mimo jiné slouží jako prostředek společenské polarizace. Genocida, úsilí o fyzické zničení určité skupiny, je pak podle autora podložena odlidštěním (dehumanizací) této skupiny, respektive jejím deklasováním příslušníky dominantního etnika.

Genocidou, nejhrůznějším produktem etnického konfliktu, autor dovádí téma ke zlovomému bodu. V závěrečné kapitole si klade zásadní otázku: Je možné se konfliktu vyhnout, a pokud ano, jakou cestou? Existuje takové politické uspořádání, které zamezí konfliktu? Je lepší bolestný řez, tedy oddělení znepřátelených komunit, nebo má větší smysl tyto komunity navzájem smířit? Dospívá k závěru, že při eliminaci etnického napětí dnes v praxi převažují spíše konfliktní modely vzájemného soužití: snaha dominantní skupiny eliminovat nebo kontrolovat etnickou odlišnost. Tradiční nekonfliktní strukturální modely soužití, kantonizace, federalizace a konsocionalismus, samy o sobě vyřešení konfliktu nezaručují. V posledních letech převládá názor, že je třeba se zaměřovat na odstranění příčin konfliktů. Jedna z hlavních cest k tomu je spatřována ve společenském usmíření a v dlouhodobém a systematickém posilování vzájemného osobního kontaktu a komunikace mezi příslušníky znepřátelených komunit. K otázce, jakou roli by v nápravě mělo hrát potrestání viníků násilí, autor zastává jednoznačné stanovisko: „*Bez potrestání pachatelů závažných zločinů by násilí dále určovalo společenské normy, a tím by byla znemožňována jedna ze základních podmínek usmíření – mír.*“ (Tesař 2007, s. 232.) Současnou živou diskuzi o přístupech založených na tzv. nulových variantách, kdy po uzavření mírových dohod není nikdo trestán a rebelové se mohou zapojit do všech oblastí života, ponechává stranou. Připomeňme si, že míru po krvavých občanských válkách v Súdánu či v Nigérii bylo dosaženo jen díky těmto nulovým variantám. V textu by si zasloužilo zmínku i toto názorové spektrum.

Jako celek působí Tesařova monografie i přes značnou různorodost předkládaných témat kompaktním dojmem. I když v zahraniční literatuře dnes existuje řada prací, věnovaných problematice etnických konfliktů, je v českém odborném prostředí průkopnickým počinem, a to počinem velice zdařilým, který daleko přesahuje parametry pouhého vysokoškolského studijního textu a má mnohé co říci i širší odborné veřejnosti.

Miroslav Nožina